

УДК 94(477)“1918-1919”

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТАБОРІВ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ТА ІНТЕРНОВАНИХ ЗУНР (ЗО УНР) У 1918–1919 РР.

Олег Стецишин

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: olehstecyshyn@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7088-8728*

Проаналізовано процеси створення і функціонування установ утримання полонених та інтернованих громадян, створених військово-політичним керівництвом Західноукраїнської Народної Республіки у 1918–1919 рр. На основі звітів референта з персональних справ НКГА С. Горука встановлено кількість таборів для військовополонених та інтернованих станом на січень–квітень 1919 р. Підтверджено, що створення таких закладів було не наслідком продуманої політики влади ЗУНР чи командування Української галицької армії, а вимушеною реакцією на ситуацію на фронті та в заплілі. З'ясовано умови утримання ув'язнених осіб в західноукраїнських установах утримання громадян. Констатовано вплив військово-політичної ситуації в ЗУНР на динаміку їх створення та функціонування. Підраховано кількість таборів для полонених та інтернованих, які діяли на територіях ЗУНР (ЗО УНР) та УНР у вказаний часовий проміжок. Доведено, що у своїх діях щодо полонених та інтернованих українська влада керувалася нормами міжнародного права, зокрема, Гаазької та Женевської конвенцій, а також двосторонніх домовленостей.

Ключові слова: ЗУНР, Галицька армія, польсько-українська війна, табори для військовополонених та інтернованих, міжнародні конвенції, правове регулювання.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2024.79.103>

Революційні події у Західній Україні 1918–1919 рр. примітні тим, що започаткували низку явищ, які сприяли відродженню незалежної Української Держави. Значний інтерес викликають процеси створення та функціонування на початку ХХ ст. повноцінної пенітенціарної системи. Особливу увагу привертають функціонування таборів для військовополонених, інтернованих та переміщених осіб Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР).

Метою статті є розкриття особливостей організації та діяльності таборів для військовополонених та інтернованих, які у 1918–1919 рр. діяли на території Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області УНР), а також показати правову основу для їхнього функціонування. Ця тема є особливо актуальною під час нинішньої російсько-української війни, адже під час бойових дій у полон потрапило багато військових армії країни-агресора. Відтак ця стаття дає нам змогу порівняти умови утримання ворожих військовополонених у таборах у 1918–1919 рр., що проаналізовано, і зараз, про яке ми знаємо з телебачення та повідомлень медіа. Зокрема, провести паралелі щодо гуманного ставлення до полонених та інтернованих військово-політичного керівництва ЗУНР і таке ж дотримання норм міжнародного права в сучасних таборах для військовополонених, які існують на території України.

Джерельною базою для вивчення цієї проблематики є спогади очевидців та учасників революційних подій у Західній Україні 1918–1919 рр., а також документи з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). Насамперед це документи з фонду 2188 (Начальна команда Галицької армії) і 2192 (Диктатор Західної області Української Народної Республіки), а також деякі інші збірки маловідомих документів. Що ж до історіографії цього питання, то загалом вона здебільшого стосується функціонування польських таборів, натомість діяльність західноукраїнських закладів утримання військовополонених та інтернованих висвітлюється значно менше. Зокрема, цю тематику опрацьовували українські дослідники М. Литвин, К. Науменко [5], Б. Тищик [9], Р. Чорненький, П. Гаврилишин [42], О. Павлишин [6, 7], М. Кобилецький [4] та деякі ін. Поданою науковою статтею ми спробуємо доповнити історіографічну базу для ґрунтовного вивчення цієї тематики.

Передумови створення закладів для утримання військовополонених та інтернованих осіб. Як відомо, 1 листопада 1918 р. у Львові було проголошено Українську Державу, яка згодом отримала назву Західноукраїнська Народна Республіка. Отож українське населення колишньої Австро-Угорщини, як і інші нації центрально-східної Європи, реалізувало своє право на державність і національне самовизначення. Очолив молоду державу колишній посол австрійського парламенту Євген Петрушевич, а її збройні сили увійшли в історію як Українська галицька армія. Практично відразу після проголошення Української Держави розпочалася боротьба з польськими військовими формуваннями, які відстоювали право Польщі на Східну Галичину.

Відомо, що вже в перші дні листопада 1918 р. радикально налаштовані галицькі вояки запропонували ізолювати найвідоміших діячів польської громади міста, що, на їхню думку, унеможливило б організацію польського опору молодій Українській Державі. Ця ідея не знайшла підтримки в політиків, які побоювалися, що такі дії можуть мати вкрай негативні репутаційні наслідки для Української Держави [9, с. 152]. Втім, попри це, обидві воюючі сторони все-таки проводили у Львові арешти та захоплювали в неволю ворожих військовослужбовців, а також ізолювали політично неблагонадійних та небезпечних осіб. З «антидержавними елементами» в новопроголошеній Українській Державі боролася жандармерія, яка поділялася на політичну і «польову». 7 листопада 1918 р. керівником політичного відділу став поручник Л. Индишевський. Польову жандармерію очолив сотник, доктор права Я. Олесницький [1, арк. 4]. Офіційно питаннями інтернування осіб, діяльність яких вважали небезпечною для ЗУНР, займався Державний секретаріат внутрішніх справ. Для цього в його структурі існував окремий відділ [4, с. 55–56].

Згідно з наказом головнокомандувача українським військом полковника Стефаніва від 9 листопада 1918 р., арештованих осіб передавали «авдиторам» (військовим правникам) Кордубі і Насаді, а за їхньої відсутності – поручнику Микитці, які кожного затриманого допитували і складали протокол, вказуючи в ньому особисті дані цієї людини, її військову частину і причину арешту [1, арк. 63в]. Одним із місць утримання затриманих у Львові був так званий «червоний монастир» на вулиці Театинській, 6 (нинішня вулиця Кривоноса) [31, арк. 28]. Однак використовувалися й інші місця, як-от казарми українських частин, дислокованих у місті. Так, станом на 16 листопада у казармі 19 полку на вул. Св. Петра (тепер – Мечнікова) утримувалося 94 інтерновані особи, а 21 листопада 1918 р. у розташуванні Першого Українського полку імені князя Льва – 348 [23, арк. 4; 34, арк. 4; 35, арк. 19].

Можна припустити, що кількість полонених вояків противника продовжувала зростати і після виходу українських військ зі Львова. Бо 30 листопада 1918 р. Начальна команда Українського війська звернулася до Державного секретаріату військових справ (ДСВС – військове відомство ЗУНР) з проханням терміново створити табір для полонених і інтернованих – спочатку на 200 осіб, але з можливістю його розширення до 5 тисяч. Розташувати його мали в невеликих населених пунктах, куди б було зручно постачати харчі. Бараки для проживання в ньому повинні бути опалювані. Охороняти його мало місцеве населення. Для розміщення такого табору пропонувалося використати бараки колишньої австрійської армії в околицях Миколаєва (повіт Жидачів) або в районі Калущ-Креховичі-Перегінське-Петранка.

Історичні джерела свідчать, що в той час в неволю польські військовослужбовці потрапляли доволі часто. Так, згідно з бойовими звітами ГА, 2 грудня 1919 р. в бою під Яворовим в український полон було взято п'ятьох польських офіцерів і 70 рядових жовнірів, з яких 40 було поранено. Ще 27 бранців було взято в боях за Любич Королівський і 50 – за Городок [16, арк. 3, 42зв, 56]. Багато польських військовополонених зафіксовано під час наступу Галицької армії на Львів наприкінці грудня 1918 р. – початку січня 1919 р. Відомо, що такі випадки мали місце 31 грудня 1918 р. в селі Лапаївка, 1 січня 1919 р. поблизу Чижок, 2 січня – біля Скнилова та Скнилівка, 4 січня 1919 р. – на Сокальському і Угнівському фронтах на північ від Львова [17, арк. 157; 18, арк. 40, 105– 105зв.].

Правове регулювання діяльності закладів утримання полонених та інтернованих. 17 листопада 1918 р. державний секретар судівництва ЗУНР О. Бурачинський запропонував створити окремі табори для вояків, які потрапили у полон, у такий спосіб відокремивши їх від осіб, які вважалися політично неблагонадійними. Свою пропозицію він аргументував тим, що, на відміну від військовослужбовців ворожої армії, взятих у неволю, інтерновані не можуть підпадати під дію військового суду. Проти них не було доказів вини, їх затримували без зброї, а їхня провина полягала в тому, що вони намагалися перейти через лінію зіткнення на польський бік. «Належало би їх віддати під особний догляд, а не до полевого суду», – пропонував урядовець [32, арк. 43.].

Нам невідома реакція уряду ЗУНР на таку ідею. Найімовірніше тоді, під час Львівських боїв, до його ідеї не дослухалися. Адже через чотири дні після написання О. Бурачинським листа галицьке військо було вимушене здати Львів польським силам, політичне керівництво республіки та військове командування переїхали в інші міста, розпочалися процеси посиленого формування збройних сил ЗУНР. Можемо припустити, що одна чи сукупність інших, більш важливих справ, й відсунула на другий план пропозиції держсекретаря судівництва. Проте невдовзі з'ясувалося, що все-таки необхідно терміново навести лад у питаннях утримання та засудження полонених та осіб, що проводили антидержавну діяльність. З'ясувалося, що командири деяких частин і підрозділів ГА самовільно засуджували людей і військових, і цивільних, не маючи на це належних повноважень. У ситуацію було змушене втрутитися військове міністерство ЗУНР.

Отож 28 січня 1919 р. XXI розпорядом ДСВС ч. 1221 для всіх бойових формацій ГА були створені військово-польові суди: при НКГА, а також у групах «Північ» (з центром у Кам'янці-Струмиловій), «Південь» (Стрий) і «Львів» (Бібрка). Суд при НКГА розглядав справи про злочини офіцерів, про шпигунство, допомогу противнику та факти порушення закону, вчиненого окремими відділами ГА. Натомість у центрах бойових груп польові суди розглядали кримінальні справи

проти цивільних осіб, а також ті справи військових, які не підпадали під юрисдикцію суду при Начальній команді [13, арк. 55]. Водночас у розпорядженні не йшлося про можливість оскарження вироків цих судів. Відомий склад польового суду при НКГА, який у березні 1919 р. розглядав одну зі справ: голова суду – полковник Маринович, члени суду – полковник Бородин, сотник Яворський і поручник Николайчук. У квітні на одному з процесів головою суду був полковник Бородин, членами суду – сотники Яворський та Гоза, а також поручник Кузьмович, натомість четар Константинович був оборонцем. В обох випадках про суть справи не повідомлялося. Начальний вождь Галицької армії М. Омелянович-Павленко також видав спеціальний наказ, яким суворо забороняв проводити, як зазначалося, «незаконну юстифікацію в дорозі засуду через органи до сього не покликані» [14, арк. 13, 24].

Згідно з XIX-м Розпорядом ДСВС «До військових окружних і повітових команд і повітових державних комісаріатів», який був надрукований 30 січня 1919 р., право інтернувати людей, «підозрілих в шкідливу діяльність» для Української Держави, мали військові структури в округах. Такому питанню був присвячений пункт 5.1 цього документу. У випадку з невеликою кількістю людей ізолювати їх могли самі військові урядники, якщо ж йшлося про більші масштаби, то тоді цей процес проводився за узгодженням з повітовим комісаром. Якщо б цивільній і військовій владі не вдалося досягти порозуміння, то тоді арбітром мав би виступити Державний секретаріат військових справ. Загалом про всі випадки інтернування підозрілих осіб, навіть вчинені одноосібно, військові повинні були інформувати оборонне відомство, якому вони підпорядковувалися, а також у повітовий комісаріат, який своєю чергою повідомляв про це Державному секретаріату внутрішніх справ та вирішував чи варто інтернувати затриманих людей [1, с. 2]. Зазвичай, тих, кого вважали небезпечними для влади, ув'язнювали в таборах, розташованих далеко від їхнього місця проживання. Наприклад, у коломийському таборі були інтерновані мешканці Перемишля, Самбора, Дрогобича, Борислава, Стрия, Комарна, Львова, Калуша тощо [42].

Після потрапляння в полон військовослужбовців ворожої армії допитували. Для того, щоб отримати від них якомога більше інформації, Начальна команда розробила інструкцію про те, що саме потрібно було дізнаватися в бранців. Усього в документі було 18 запитань. Окрім персональних даних, у полоненого треба було випитати інформацію про підрозділ, в якому він служить, його чисельність, місцевість, звідки рекрутують особовий склад, місце дислокації, прізвища командирів. У вояків противника також запитували про кількість артилерії та боєприпасів на певній ділянці фронту, чисельність англійських і французьких військових в окремих частинах Війська Польського, які частини знаходяться на передній лінії, а які перебувають у резерві й ін. [15, арк. 77]. Та все ж основоположним документом, який регулював права й умови утримання поранених і полонених військовослужбовців та інтернованих осіб стала угода між українською та польською сторонами від 1 лютого 1919 р. [12, с. 29] – «Умова про обходження з раненими, бранцями і інтернованими». Договір, який уклали за ініціативою української сторони, підписали представники уряду ЗУНР С. Томашівський, В. Охримович і Л. Ганкевич та делегати Польської правлячої комісії В. Стеслович, З. Лясоцький, А. Скарбек, А. Гаузнер і А. Глажевський. Саме цієї угодою надалі керувалося західноукраїнське військово-політичне керівництво при визначенні свого ставлення до полонених вояків ворожих армій.

У преамбулі документа обидві сторони, виходячи з принципів безумовного дотримання міжнародного воєнного права, зобов'язалися дотримуватися міжнародного воєнного права, а саме вимог Гаазької і Женевської конвенцій. Саме цими

нормами слід було керуватися у ставленні до поранених і хворих військовополонених, наголошувалося у пункті («артикулі») 1 угоди. Тому, такі особи мали отримувати належну медичну і релігійну опіку, їм також могли постачати їжу та одяг жіночі комітети «другої народности».

Згідно з п. 2, у таборах полонених старшин треба було утримувати окремо від рядових і підстаршин, а саму мужву, за можливості, поділити на «інтелігентну» та звичайну. Всі військові мали щомісяця отримувати гроші, відповідно до своїх звань: офіцери – 500– 800 корон, особи рядового і сержантського складу – по 30 кор. Старшини повинні були за ці кошти самі себе утримувати, натомість стрільці та підстаршини переходили на повне матеріальне утримання іншої сторони. За необхідності всі полонені мали отримати одяг і взуття та право переписуватися з рідними.

Пункт 3 угоди стосувався правового регулювання забезпечення прав та умов утримання інтернованих осіб. У ньому наголошувалося, що інтернування мало проводитися у виняткових випадках, зокрема тоді, коли існували обґрунтовані побоювання, що дана особа може діяти на шкоду армії. В інших випадках інтерновані мали бути звільнені і лише тих із них, що мешкають у зоні бойових дій, можна було конфінувати, тобто взяти під нагляд. В угоді особливу увагу приділялося побутовим і фінансовим умовам утримання інтернованих. Наголошувалося на тому, що приміщення для їхнього розміщення повинні бути теплими і чистими, при розміщенні інтернованих також треба було брати до уваги їхній рівень освіти. В решті «артикулів» Угоди обидві сторони домовилися про однакове трактування вояків інших армій, які поверталися з війни або полону, погодилися з тим, що їх не можна трактувати як злочинців, що опіку над бранцями дозволялося здійснювати представникам Червоного Хреста тощо. [2, с. 7– 8; 8, с. 2]. Намагалися обидві сторони дійти згоди і щодо обміну хворими та пораненими бранцями. Питанням обміну бранцями з українського боку займався дипломатичний відділ Державного секретаріату закордонних справ [4, с. 59]. Однак станом на 6 травня 1919 р. польська сторона так і не випустила на волю інтернованих українських дітей та жінок, а також чоловіків віком понад 50 років [6, с. 130]. Також на початку літа 1919 р. завершилася невдачею спроба провести обмін полоненими на залізничній станції Хирів. Українські представники привезли у визначене місце хворих та поранених польських жовнірів, однак потяг з українськими полоненими так і не прибув [12, с. 31].

Умови утримання полонених та інтернованих. Виплату коштів для утримання старшин і мужви розпочинали з дня їхнього потрапляння в полон і завершували кінцем місяця, під час якого цього вояка передавали українській військовій владі, яка й ізольовувала його в одному з місць утримання бранців. Іntenдатура окружної військової команди з власних складів повинна була забезпечити полонених жовнірів необхідним одягом. Полонені офіцери власним коштом оплачували своє харчування, натомість мужва отримувала щодня половину продуктового пайка українського солдата. Мешкання на квартирах польських полонених відбувалося відповідно до місцевих реалій на військових або в зайнятих військом об'єктах. Згідно з архівними даними, у випадку захворювання полонені військовослужбовці отримували ту ж допомогу, що й українські військові з таким самим званням. У бранців також заборонялося відбирати їхні казанки для приготування їжі, бо в таборах не було власних запасів такого посуду [13, арк. 84зв-85; 25, арк. 15].

Раціон, який належав військовополоненим, нам відомий із розпорядження Іntenдатури УГА (на той час вживалася назва Українська галицька армія) від 21 грудня 1919 р. про встановлення нової норми харчів для українських військовослужбовців. Окремим пунктом відзначалося, що ув'язненим і полоненим воякам

належало щоденно видавати 50% від пайка, призначеного галицьким воякам. Якщо, згідно з цим документом, вдвічі зменшити щоденну норму для військових ГА, то пайка для полонених становила 400 г хліба, 150 г м'яса, 22,5 г «омасти» (жиру), 100 г твердої ярини (овочів), 250 г сухарів, 18 г кави, 10 г цукру, а також різноманітні приправи, 20 г тютюну або 17 цигарок, 50 г мила, сірники тощо [22, арк. 28зв-29]. Втім де-факто ситуація з продовольчим забезпеченням ув'язнених нерідко була гіршою, ніж це передбачали офіційні документи, і безпосередньо залежала від того рівня життя, в якому жило все населення ЗУНР і вояки Галицької армії. Згадку про те, що в'язні таборів отримували зменшену пайку українських вояків, але з тих самих продуктових складів, знаходимо і в матеріалах судового процесу 1921 р. над колишнім головним санітарним лікарем Коломийської ОВК П. Петрушевичем, якому закидали недбале ставлення до польських бранців, що призвело до смерті багатьох із них. Водночас наводилися приклади того, як польські бранці й українські мешканці регіону однаково страждали від нестачі продуктів, медикаментів і палива [11, с. 2].

Одним із джерел інформації про чисельність і місцезнаходження таборів для військовополонених та інтернованих на західноукраїнських землях є масив документів (рапортів, звітів тощо), автором яких став референт з персональних справ НКГА С. Горук. У січні– лютому і березні– квітні 1919 р. він здійснив інспекційні поїздки тилловими районами для того, щоб на місці вивчити ситуацію із кадровим забезпеченням окружних і повітових команд. Окрім того, у звітах С. Горука знаходимо чимало інформації про місця утримання захоплених у полон солдатів противника, які у той час існували в населених пунктах Львівщини, Тернопільщини та Станіславівщини. Отож ми дізнаємося, що табори для полонених польських вояків саме тоді функціонували в Сколе, Долині, Болехові, Коломії, Язлівці, Чорткові, Тернополі тощо. З цього ж джерела ми знаємо й прізвища керівників деяких із цих закладів. Так, командантом табору в Долині був поручник А. Щирба, там само командиром сотні «при таборі» (можливо робітничої) був хорунжий р. Баріш. Ось ще кілька прізвищ командирів та працівників таборів: поручник А. Григорович (Демня), четар р. Лісович (Сколе), поручник С. Біндер (станція для полонених, Тернопіль), четар Г. Меллер (збірна станція для полонених, Тернопіль), сотник І. Гдуля (Коломия) [28, арк. 104– 105; 30, арк. 35].

Завдяки звітам С. Горука ми знаємо кількість полонених та інтернованих у таборах ЗУНР узимку– навесні 1919 р. у таких населених пунктах:

Коломия – 1 609. Із них 1 223 особи були в таборі, 220 мешкали в приватних будинках, 125 перебували в госпіталі, один був заарештований, а решта перебувала на роботах¹. За національним складом у коломийському таборі переважали поляки, однак, окрім них, серед інтернованих також були українці, німці, угорці, румуни, чехи [42]. Коломийський табір був найбільшим на території ЗУНР.

Чортків – 138 полонених;

Язловець – 172 інтернованих;

Микулинці – 287 інтернованих і 13 полонених;

Струсів – 280 інтернованих і 113 полонених;

Тернопіль – 75 інтернованих і 484 полонених;

Сколе – 442 полонених (станом на 23.3.1919); 64 полонених і 370 інтернованих (31.3.1919);

¹ На суді над П. Петрушевичем прибуття до Коломії дуже великої кількості полонених і інтернованих назвалася однією з причин того, що адміністрація табору виявилася неготовою забезпечити їм належний рівень утримання.

Болехів – 22 інтернованих і 26 полонених [30, арк. 4, 8, 13зв, 26зв, 30зв.].

До початку наступу війська генерала Галлера у заплілі ГА існував навіть табір для дезертирів з Дієвої армії УНР. Згідно з наказом ДСВС від 11 квітня 1919 р., його заснували в Бережанській Окружній військовій команді в селі Дунаєві. Можна припустити, що ініціатором його створення було військове керівництво УНР, бо в середині травня, згідно з наказом командування Дієвої армії, цей табір було ліквідовано, а всіх військовослужбовців, які там перебували, мали відправити до Радивилова, тобто на територію, контрольовану наддніпрянською армією [20, арк. 85].

Проблема існування місць утримання військовополонених для західноукраїнського військового командування знову стала актуальною під час Чортківської офензиви, коли в неволю потрапило чимало польських жовнірів. 16 червня 1919 р. з ініціативою створити табір полонених у районі Копичинців виступив головнокомандувач Галицькою армією генерал О. Греков. Через вісім днів Команда Заплілля прозвітувала про його створення, а також повідомила про існування таких таборів у Борщеві (182 рядових жовнірів станом на 20 червня, всього на 300 осіб) і Мельниці (250 осіб). (За іронією долі, влітку 1919 р., відразу ж після відступу Галицької армії на Велику Україну, в Копичинцях та Борщеві польське командування створило свої збірні пункти для полонених вояків ГА) [17, с. 156]. Комендантом табору в Копичинцях став сотник Й. Кле. В охороні та утримуванні в'язнів йому допомагали четарі А. Федорків, П. Олійник і Н. Гельбер, а також хорунжі І. Карабин та С. Пиріг. У цьому або інших таборах для військовополонених також служили поручник О. Візерканюк і підхорунжі Д. Фотій і А. Юринець. Окрім військовополонених, у таборі ув'язнювали неблагонадійних осіб та шпигунів, викритих військовою контррозвідкою [15, арк. 28зв, 31; 27, арк. 600 зв; 29, арк. 22, 27, 40зв, 45; 36, арк. 2]. Водночас не бралось до уваги національне походження полонених і у випадку потрапляння в неволю польських жовнірів єврейської національності, умови їхнього утримання були такими, як і в інших польських бранців [24, арк. 70].

Необхідно зауважити, що, окрім звичних тез про відокремлене утримання мужви і старшин та вплив на рівень утримання бранців місцевих реалій, у документах Команди Заплілля ГА наголошувалося й на необхідності максимальної ізоляції бранців від місцевого населення. Для цього табори повинні були мати огорожу з колючого дроту висотою до 2 метрів і вночі освітлюватися ззовні. Охороняти кожен табір мав вартовий відділ на чолі зі старшинами. За те, що відбувається в таборі, щодня повинен був відповідати черговий старшина. Мужва, яка служила у вартовому відділі, не мала права контактувати з полоненими. Комендант табору мав дбати за належний санітарно-гігієнічний стан полонених і приміщення, в яких їх утримували. В кожному з таборів мали працювати шевські, кравецькі, столярні та інші майстерні, які б насамперед працювали на потреби табору, а вже потім для місцевого населення. Згодом ці тези щодо поводження з військовополоненими ще декілька разів повторювалися командуванням ГА під час перебування армії на Великій Україні [27, арк. 600зв-605; 36, арк. 2]. Відомо також, що до медичного нагляду за в'язнями допускалися й місцеві цивільні медики. Так, узимку 1919 р. полоненими та інтернованими табору, який розташовувався в передмісті Коломиї – Косачеві в колишніх казармах 24 австрійського піхотного полку, опікувалися місцеві цивільні лікарі З. Бляйхер і Т. Мілевський [30, арк. 45зв.]. Після війни останній став одним з обвинувачувачів на згаданому суді над П. Петрушевичем [11, с. 2].

Діяльність галицьких таборів для військовополонених на території Наддніпрянщини. Після переходу річки Збруч у середині липня 1919 р. на територію, підконтрольну Директорії УНР були переміщені й полонені військовослуж-

бовці Війська Польського. Станом на 24 липня 1919 р., згідно зі звітом НКГА на адресу Головного отамана військ УНР, у Шатаві на Поділлі перебувало 669 полонених польських військових (24 офіцери і 645 рядових жовнірів). Ще частину польських бранців під час відступу відпустили додому [37, арк. 184.]. Зокрема, відомо про звільнення у травні 1919 р. українською владою польських в'язнів у Коломиї та Журавному [6, с. 133–134].

Можна припустити, що утримання польських в'язнів не обходилося без проблем, бо після даного звіту військовий міністр УНР, полковник В. Петрів, запропонував Раді народних міністрів Української Народної Республіки ухвалити спеціальну постанову «Про утримання інтернованих польських полонених Галицької армії та большевицьких полонених» та заснування для них окремих таборів. У постанові визначалися умови ув'язнення бранців, їхнього харчового і фінансового забезпечення, а також використання їх на різних роботах, за які в'язням мали щомісяця платити по 400 гривень. Однак нам невідомо чи була ухвалена ця постанова, чи залишилася лише в проєкті [38, арк. 71–73]. Втім, документи свідчать, що й на Наддніпрянщині бранців використовували на різних роботах. 6 серпня 1919 дві робітничі сотні, сформовані з полонених, рішенням Команди етапу Галицької армії, були приділені до дорожньо-технічного відділу Команди етапу (командування тилу) ГА і працювали на ремонті дороги Кам'янець-Китайгород. Однак, оскільки з раніше прийнятими нормативами, полонені отримували лише половину щоденного харчового райка українських військовослужбовців, то дуже швидко знеслилися і стали нездатними до важкої фізичної праці. Тому, 24 серпня командування однієї з робітничих сотень полонених звернулося до Інтендатури при Диктатурі ЗО УНР з проханням збільшити щоденну норму продуктів харчування для бранців до рівня пайка військовослужбовців ГА. Це прохання задовільнили, але нові норми харчування діяли тільки доти, доки полонені працювали на ремонті доріг [9, арк. 28].

Станом на 1 вересня 1919 р. польських полонених було 659, з яких 23 перебували в госпіталях. Бранців розміщали в таборі в Новій Ушиці, яким керував поручник І. Чайківський. У документації цього закладу використовувалися реквізити табору полонених, який раніше діяв у Копичинцях [26, арк. 95]. Полонених вояків використовували для фізичної роботи, створивши з них три робітничі сотні. Дві з котрих розташовувалися в Слобідці біля Кам'янця. Їхнім командантом був хорунжий Курцеба. Ще одна робітнича сотня була у Віньківцях, командував нею четар Семованик. Харчі полонені отримували з військових складів [40, арк. 171]. Тоді ж, у вересні, згідно з розпорядженням Начальної інтендатури ГА Етапна стаційна команда в Кам'янці повинна була виділити полоненим 250 пар вживаної білизни з грубого полотна, 50 вживаних блюзок і 60 вживаних штанів [21, арк. 3], що непрямо свідчить про чисельність цих військовиків.

Варто зауважити, що ця кількість є набагато меншою від кількості українців, військових і цивільних, ув'язнених польською владою у своїх таборах. За польськими офіційними даними, в листопаді 1919 р. у польських таборах для військовополонених перебувало 2 088 вояків Дієвої армії УНР і 13 935 вояків ГА [43, с. 8]. А згідно з підрахунками польського дослідника Віктора Венглевіча, під час і після польсько-української війни владою Другої Речі Посполитої було інтерновано близько 35 000–40 000 українців, причому і військовослужбовців, і цивільних громадян. Тільки 13 червня 1919 р. зі Львова до табору у Вадовицях було вивезено 1 442 українських військовополонених. Ще 600 українських військових бранців було вивезено до табору в Домб'є 29 червня 1919 р. [44, с. 154, 158].

Отож 11 вересня 1919 р. військовий міністр УНР В. Петрів звернувся до Диктатора ЗО УНР Є. Петрушевича з проханням «при першій потребі» провести обмін полоненими з польською стороною. Свої слова він пояснював умовами угоди про припинення вогню між УНР і Польщею. Втім, ми не маємо даних, що такий обмін бранцями тоді був проведений [40, арк. 172]. Варто наголосити, що в той час, окрім полонених польських вояків, у таборах утримувалися ще й військовослужбовці більшовицького війська і білогвардійських збройних сил півдня росії, захоплені під час бойових дій з Галицькою армією. Наприклад, 21 жовтня 1919 р. на Київщині в полон до галичан потрапили майже три сотні денікінців [33, арк. 55зв, 59]. Відомо, що деякі полонені використовувалися в Галицькій армії на окремих посадах (візників, медиків тощо. Наприклад, на відомому фото з п'ятого тому видання «Українська Галицька армія» за редакцією Д. Микитюка, на якому зображено команду польового госпіталю №1 1-го Галицького корпусу у вересні 1919 р. у Вінниці, поряд з українським і єврейським медперсоналом у першому ряді сидять два полонені польські медики: Марціняк і Радзішевський [10, с. 106]. Інформація про двох полонених польських медсестер і двох санітарів у третьому курені 4-ї Золочівської бригади у травні 1919 р. є у спогадах поручника С. Гайдучка [3, с. 14]. Джерела свідчать, що в ГА користувалися також послугами візників (фірманів) з числа більшовицьких полонених, які були українцями за походженням. У жовтні 1919 р. вони, наприклад, служили в Армійській запасній валці ч. 2. За свою роботу отримували таку ж зарплатню, як і їхні українські колеги [41, арк. 4зв-5, 91].

Отже, діяльність таборів для полонених та інтернованих у 1918–1919 рр. на західноукраїнських землях є маловідомою сторінкою історії держави і права України ХХ ст. Вважаємо, що їхнє створення було викликане наявністю великої кількості осіб, захоплених у полон або взятих під нагляд через свою політичну неблагонадійність стосовно влади ЗУНР (ЗО УНР). Українською владою декларувалося дотримання в закладах утримання військовополонених та інтернованих норм міжнародного права, зокрема Гаазької і Женевської конвенцій. Бранці могли переписуватися з рідними, перебували під опікою структур Червоного Хреста та гуманітарних організацій місцевої польської громади. Водночас, на нашу думку, існування таборів для полонених та інтернованих на території ЗУНР було не наслідком продуманої політики її влади, а радше вимушеною реакцією на тогочасну ситуацію. Велика кількість вояків ворожої армії (спочатку польської, згодом – більшовицької та білогвардійської), які потрапляли в неволю, та цивільних осіб, затриманих за неприязне ставлення і ворожу (реальну чи уявну) діяльність проти ЗУНР, об'єктивно змушували українське військово-політичне командування створювати заклади, де цих людей можна було утримувати. Діяльність таких таборів майже повністю перебувала під юрисдикцією НКГА, а політична влада, спочатку Рада держсекретарів, а згодом Диктатор Є. Петрушевич, практично не втручалися в їхню діяльність. Вважаємо, що тема функціонування таборів ЗУНР для військовополонених та інтернованих є недостатньо дослідженою і ця стаття сприятиме науковому зацікавленню та заповненню «білих плям» у вказаній проблематиці.

Список використаних джерел

1. Вісник Державного секретаріату військових справ. (15 лютого 1919). Ч. 6.
2. Вісник Державного секретаріату військових справ. (10 квітня 1919). Ч. 9.
3. Гайдучок С. Слідом санітарної служби в 4. Золочівській бригаді. *Літопис Червоної Калини*. Квітень 1930. Ч. 4. С. 16–18.

4. Кобилецький М. Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918– 1923 рр.) : дисертація. Львів, 1999. 205 с.
5. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів : Інститут українознавства НАНУ; Олір, 1995. 368 с.
6. Павлишин О. Інтернування цивільного населення Східної Галичини в період польсько-українського конфлікту 1918–1919 рр. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр.* Т. 1 / відп. ред. В. Ф. Верстюк, Я. Я. Бруський, відп. секретар В. В. Скальський. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. 276 с.
7. Павлишин О. Польське населення Східної Галичини під владою Західно-Української Народної Республіки. *Вісник Львівського університету. Серія історична.* Львів, 2005. Вип. 39– 40. С. 234– 236.
8. Стрілець. (19 лютого 1919). Ч. 8.
9. Тищик Б. Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918– 1923). Історія держави і права. Львів : Тріада плюс, 2004. 392 с.
10. Терлецький М. Моя служба в Українській Галицькій армії. *Українська Галицька Армія.* Матеріали до історії. Т. V. Вінніпег : видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк, 1976. С. 103– 108.
11. Український вістник. (16 лютого 1921). Ч. 18.
12. Федак–Шепарович О. Український Червоний Хрест у Львові 1918–1919. *Вісти Комбатанта.* 1961. Ч. 3. С. 25– 32.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). Ф. 2188. Оп. 1. Спр 1.
14. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 1. Спр 3.
15. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 1. Спр 7.
16. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 1. Спр 8.
17. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 1. Спр 14.
18. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 1. Спр 16.
19. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 2. Спр 44.
20. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 1. Спр 47.
21. ЦДАВО. Ф. 2188, Оп. 1. Спр 87.
22. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 1. Спр 120.
23. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 1. Спр 277.
24. ЦДАВО, Ф. 2188. Оп. 2. Спр 1.
25. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 2. Спр 7.
26. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 2. Спр 42.
27. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 2. Спр 44.
28. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 2. Спр 59.
29. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 2. Спр 82.
30. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 2. Спр 125.
31. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 2. Спр 141.
32. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 2. Спр 143.
33. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 2. Спр 148.
34. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 2. Спр 178.
35. ЦДАВО. Ф. 2188. Оп. 2. Спр 179.
36. ЦДАВО, Ф. 2192. Оп. 1. Спр 1.
37. ЦДАВО, Ф. 2192. Оп. 1. Спр 3.
38. ЦДАВО. Ф. 2192. Оп. 1. Спр 4.
39. ЦДАВО. Ф. 2192. Оп. 2. Спр 1.
40. ЦДАВО. Ф. 2192. Оп. 2. Спр 4.
41. ЦДАВО. Ф. 2192. Оп. 2. Спр 5.

42. Чорненький Р., Гаврилишин П. Табір для інтернованих. Галицький кореспондент. 29 травня 2017. *Галицький кореспондент*. URL: <https://gk-press.if.ua/tabir-dlya-internovanyh/> (доступ: 25.7.2024).
43. Karpus Z. Stosunki polsko-ukraińskie w okresie kształtowania się polskiej granicy wschodniej w latach 1918–1921. *Toruńskie Studia Międzynarodowe*. Nr 1(2). 2009. S. 5–18.
44. Węglewicz W. Transportation of Ukrainian prisoners-of-war and internees from Eastern Galicia to the Polish POW camps in years 1918–1920. *Oblicza Wojny*. T. 8. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2023. S. 153–168.

References

1. *Vistnyk Derzhavnoho sekretariatu vijs'kovykh sprav*. (15 liutoho 1919). Ch. 6.
2. *Vistnyk Derzhavnoho sekretariatu vijs'kovykh sprav*. (10 tsvitnia 1919). Ch. 9.
3. Hajduchok, S. (1930). Slidom sanitarnoi sluzhby v 4. Zolochiv's'kij brygadi. *Litopys Chervonoi Kalyny*. Kvitin'. Ch. 4. S. 16–18.
4. Kobylets'kyj, M. (1999). *Utvorennia ZUNR, ii derzhavnyj mekhanizm ta diial'nist' (1918–1923 rr.)*. *Dysertatsiia*. L'viv, 1999.
5. Lytvyn, M., Naumenko, K. (1995). *Istoriia ZUNR*. L'viv : Instytut ukrainoznavstva NANU ; OIir.
6. Pavlyshyn, O. (2019). Internuvannia tsyvil'noho naselennia Skhidnoi Halychyny v period pol'sko-ukrains'koho konfliktu 1918–1919 rr. *Pratsi Ukrains'ko-Pol's'koi komisii doslidzhennia vzaiemny 1917–1921 rr.* T. 1. / vidpovidal'ni redaktory V. F. Verstiuk, Ya. Ya. Brus'kyj, vidpovidal'nyj sekretar V. V. Skal's'kyj. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
7. Pavlyshyn, O. (2005). Pol's'ke naselennia Skhidnoi Halychyny pid vladoiu Zakhidno-Ukrains'koi Narodnoi Respubliki. *Visnyk L'viv's'koho universytetu. Seriia istorychna*. L'viv, vyp. 39–40. S. 234–236.
8. Strilets'. (19 liutoho 1919). Ch. 8.
9. Tyschuk, B. J. (2004). *Zakhidno Ukrains'ka Narodna Respublika (1918–1923)*. *Istoriia derzhavy i prava*. L'viv : Triada plus.
10. Terlets'kyj, M. (1976). Moia sluzhba v Ukrains'kij Halyts'kij armii. *Ukrains'ka Halyts'ka Armiia. Materiialy do istorii*. T. V. Vinnipeh : vydav khorunzhyj USS Dmytro Mykytiuk. S. 103–108.
11. Ukrains'kyj vistnyk. (16 liutoho 1921). Ch. 18.
12. Fedak–Sheparovych, O. (1961). Ukrains'kyj Chervonyj Khrest u L'vovi 1918–1919. *Visty Kombatanta*. Ch. 3. S. 25–32.
13. *Tsentral'nyj derzhavnyj arkhiv vysykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (dali – TsDAVO)*. F. 2188. Op. 1. Spr 1.
14. *TsDAVO*. F. 2188. Op. 1. Spr 3.
15. *TsDAVO*. F. 2188. Op. 1. Spr 7.
16. *TsDAVO*. F. 2188. Op. 1, Spr 8.
17. *TsDAVO*. F. 2188. Op. 1. Spr 14.
18. *TsDAVO*. F. 2188. Op. 1. Spr 16.
19. *TsDAVO*. F. 2188. Op. 2. Spr 44.
20. *TsDAVO*. F. 2188. Op. 1. Spr 47.
21. *TsDAVO*. F. 2188. Op. 1. Spr 87.
22. *TsDAVO*. F. 2188. Op. 1. Spr 120.
23. *TsDAVO*. F. 2188. Op. 1. Spr 277.
24. *TsDAVO*. F. 2188. Op. 2. Spr 1.
25. *TsDAVO*. F. 2188. Op. 2. Spr 7.
26. *TsDAVO*. F. 2188. Op. 2. Spr 42.
27. *TsDAVO*, F. 2188. Op. 2. Spr 44.
28. *TsDAVO*. F. 2188. Op. 2. Spr 59.
29. *TsDAVO*. F. 2188. Op. 2. Spr 82.

30. *TsDAVO. F. 2188. Op. 2. Spr 125.*
31. *TsDAVO. F. 2188. Op. 2. Spr 141.*
32. *TsDAVO. F. 2188. Op. 2. Spr 143.*
33. *TsDAVO. F. 2188. Op. 2. Spr 148.*
34. *TsDAVO. F. 2188. Op. 2. Spr 178.*
35. *TsDAVO. F. 2188. Op. 2. Spr 179.*
36. *TsDAVO, F. 2192. Op. 1. Spr 1.*
37. *TsDAVO. F. 2192. Op. 1. Spr 3.*
38. *TsDAVO. F. 2192. Op. 1. Spr 4.*
39. *TsDAVO. F. 2192. Op. 2. Spr 1.*
40. *TsDAVO. F. 2192. Op. 2. Spr 4.*
41. *TsDAVO. F. 2192. Op. 2. Spr 5.*
42. Chornen'kyj, R., Havrylyshyn, P. Tabir dlia internovanykh. *Halyts'kyj korespondent*. 29 travnia 2017. Retrieved from <https://gk-press.if.ua/tabir-dlya-internovanyh/> (dostup: 25.7.2024).
43. Karpus, Z. (2009). Stosunki polsko-ukraińskie w okresie kształtowania się polskiej granicy wschodniej w latach 1918–1921. *Toruńskie Studia Międzynarodowe*. Nr 1(2). S. 5–18.
44. Węglewicz, W. (2023). Transportation of Ukrainian prisoners-of-war and internees from Eastern Galicia to the Polish POW camps in years 1918–1920. *Oblicza Wojny*. T. 8. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2023. S. 153–168.

LEGAL ASPECTS OF THE PRISONER-OF-WAR AND INTERNMENT CAMPS OF THE ZUNR (ZO UNR) OPERATION IN 1918–1919S

Oleh Stetsyshyn

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: olehstecyshyn@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7088-8728*

The article analyzes the process of creation and operation of detention facilities for prisoners of war and internees, created by the military-political leadership of the West Ukrainian People's Republic (ZUNR) in 1918–1919s. Based on the reports of the personal affairs officer of the Supreme Command of Galician army S. Horuk, the number of prisoner-of-war and internment camps as of January–April 1919 in the territory of ZUNR is established. It is confirmed that the creation of such institutions was not the result of a well-thought-out policy of the ZUNR authorities or the command of the Galician Army, but a forced reaction to the situation at the front and in the rear. The conditions of detention of prisoners in Western Ukrainian detention facilities are clarified. The impact of the military-political situation in the ZUNR on the dynamics of their creation and functioning is established. The number of prisoner-of-war and internment camps that operated on the territories of the ZUNR (ZO UNR) and the UNR in the specified time period is calculated. It is proven that in its actions regarding war prisoners and internees, the Ukrainian authorities were guided by the norms of international law, in particular, the Hague and Geneva Conventions, as well as bilateral agreements.

Keywords: ZUNR, Galician Army, Polish-Ukrainian war, prisoner-of-war and internment camps, international conventions, legal regulation.

*Стаття: надійшла до редакції 25.09.2024
прийнята до друку 19.11.2024*